

I begyndelsen – Diodor og Moschion om menneskets urhistorie¹

af Chr. Gorm Tortzen

Oldtidens mennesker var lige så interesserede i livets opståen og menneskenes historie i urtiden, som vi er i dag. Lige fra den allerældste litteratur kredser forfatterne om de grundlæggende spørgsmål: Har verden (og dermed menneskeheden) en begyndelse? Og hvem eller hvad har i givet fald sat processen i gang? Hvordan levede de første mennesker, og hvornår lærte de at tale? Mange af disse tekster findes allerede oversat til dansk, og jeg har i appendix anført de vigtigste. To tekster er ikke tidligere oversat og er af den grund mindre kendte. Jeg vil derfor præsentere dem og opfordre læseren til at sammenligne dem med en eller flere af de velkendte tekster i appendix.

Tre teorier

Den ældste fremstilling af verdens udvikling i den antikke litteratur er Hesiods *Theogonien* med *Værker og Dage* som supplement. Her fremstilles verdens opståen som en proces, hvor Chaos spaltes i to: Himmel og Jord, der derefter i et kosmisk samleje skaber resten af verden, inkl. de øvrige guder i flere generationer. Menneskets skabelse bliver ikke genstand for nogen særlig interesse, men i *Værker og Dage* vers 42-105 fortæller Hesiod myten om Prometheus, der giver menneskene ilden, hvorefter guderne reagerer ved at give dem kvinden til gengæld, og med i købet får de al landsens ulykker, ikke mindst det daglige slidsomme arbejde. Den pessimistiske myte følges op af en anden mindst lige så sørgelig degenerationshistorie (106-201): de fire (eller fem) verdensaldre hvor menneskeslægten bliver ringere generation for generation og nu i Hesiods egen levetid har nået den absolutte bund. Kun håbet lader os beholde en drøm om noget bedre.

1. Ideen til denne artikel opstod under en tekstlæsning af Platons *Protagoras* på KU i foråret 2015. Jeg takker de deltagende studenter for en stimulerende diskussion om Protagoras' civilisationsmyte og dens form og formål.

I modsætning til denne meget gamle *degenerationstanke* står en anden forestilling, som i hvert fald går tilbage til 400-tallet f.Kr. Ifølge den har mennesket udviklet fra et liv på et primitivt, dyrisk og voldsbaseret stade til et nutidigt, civiliseret liv, der leves i rets-samfund. Man kunne kalde den *evolutionsteorien*. Den svarer bedst til vores opfattelse af verdens udvikling fra noget simpelt til noget mere kompliceret (og dermed bedre) og er derfor umiddelbart lettere at forstå for moderne mennesker – og måske også for grækerne i klassisk og efterklassisk tid. Den bliver i hvert fald den fremherskende og får mange vidt forskellige udformninger.

Aristoteles og hans elever, peripatetikerne, står ret alene med et tredje synspunkt, som man kunne kalde *anti-evolutionsteorien*. De benægter nemlig en skabelse og en udvikling på det kosmiske plan: Verden har altid eksisteret og vil ikke forgå, og derfor er der ingen skabelsesberetning og ingen evolution. Verden har altid været hensigtsmæssigt indrettet, og enhver forandring ville derfor være til det værre; men da naturen ikke gør noget uden grund, sker der ingen forandring.²

Dette i og for sig interessante synspunkt lader vi ligge og koncentrerer os om den anden af de tre teorier, evolutionsteorien der egentlig er delt i tre faser: (1) verdens skabelse (2) livets og dermed menneskenes skabelse og (3) udviklingen fra primitivt til civiliseret samfund. De tre dele bliver sjældent berørt i én og samme fremstilling, sådan som det sker i den følgende tekst.

Diodors version af evolutionshistorien

Den græske universalhistoriker Diodoros fra Argyrion på Sicilien (ca. 90-30 f.Kr.) skrev et kæmpeværk på fyrre bøger om verdens historie fra de ældste kendte tider til hans egen levetid. Hans værker er naturligvis baseret på de klassiske og hellenistiske historikeres forarbejder, og fra tid til anden anfører Diodor sine kilder – men langt fra altid. Det har

2. Peripatetikernes afvisning af en skabelse af kosmos udelukker selvfølgelig ikke, at menneskeheden kan have udviklet sig fra et mere primitivt stade. Den uskabte verden er fx behandlet i *Om Himlen* I.279b 18ff, II.280b 26 og *Metafysikken* XI.1072a 23, 1075b 33.

givet anledning til århundreders diskussion om forlæg og bearbejdelser,³ men holdningen nutildags er, at det ikke er muligt at udpege ét enkelt forlæg for nedenstående urhistorie, selvom både Hekataios og Demokrit,⁴ Epikur og Poseidonios er blevet bragt i forslag. I denne forbindelse er *Quellenforschung* imidlertid ikke mit hovedanliggende. Det vigtigste er at se nærmere på, hvad Diodor rent faktisk siger, og tage det som et udtryk for, hvad en belæst men ikke særlig original græker fra 1. årh. f.Kr. finder det relevant at videregive til sine læsere.

Som en slags kommentar til teksten har jeg indsat mellemoverskrifter, der vil gøre det let for læseren at identificere de elementer af urhistorien, som er mere velkendte, og hvortil jeg henviser i appendix. Tanken er altså, at Diodors tekst kan fungere som en slags referensramme for de andre historier uafhængigt af, hvor mange af dem man kender eller beskæftiger sig med.

Efter en temmelig ordrig redegørelse for hele historieværkets mål og midler begynder Diodor med at diskutere to modstridende synspunkter om verdens tilblivelse, dvs. evolutions- og anti-evolutionsteorien. Hans fremstilling begynder således:⁵

Disposition af det følgende

[I.6.1] For ikke at forbigå noget, der er værd at høre om, vil vi i hovedtræk give en fremstilling af de tanker, som de første der indførte respekten for det guddommelige, gjorde sig om guderne, og af de myter man fortæller om hver enkelt udødelig gud. Men selvom vi som regel må undlade at give en detaljeret beskrivelse (da dette vil kræve mange ord), skriver vi det, vi føler relevant for

-
3. Den bedste oversigt er nok Anne Burton: *Diodorus Siculus Book I. A Commentary*. Leiden 1972 (i serien *Études préliminaires aux religions orientales dans l'empire romain*), særlig siderne 1-34. Desuden punktkommentarerne til kap. 6-8 med omfattende bibliografi.
 4. Diels-Kranz *Fragmente der Vorsokratiker*. Berlin 1952, aftrykker kapitel 7-8 blandt Demokritfragmenterne (68 B 5) sammen med et referat af diskussionen om Hekataios' mulige indflydelse på fremstillingen.
 5. Dele af denne oversættelse har tidligere været bragt i en lidt anden form i Bjarne Westergaards og mit kapitel 'Antikken' i Niels Bonde og Henrik Stangerup (udg.): *Naturens historiefortællere. Udviklingsideens historie I. Fra Platon til Darwin*. København 1985 s. 28-30.

den foreliggende historiske fremstilling. [2] Derimod vil vi give en detaljeret beskrivelse af hele menneskeslægten og dens bedrifter i alle kendte dele af verden (og så vidt det er muligt om så gamle ting); vi vil begynde i de allerældste tider.

To opfattelser

[3] Med hensyn til menneskets oprindelse er der fremsat to synspunkter blandt de største naturvidenskabelige og historiske autoriteter.⁶ Nogle har nemlig den opfattelse, at verden hverken skabes eller forgår, og de siger, at menneskeslægten altid har eksisteret, fordi der aldrig har været noget tidspunkt, hvor det første menneske fødtes. Andre mener derimod, at verden skabes og forgår, og at mennesket på samme måde har sin første oprindelse på et bestemt tidspunkt.

Verdens begyndelse og Jordens skabelse

[7.1] I begyndelsen da verdensaltet ifølge deres opfattelse blev til, havde himmel og jord samme udseende, fordi deres natur var sammenblandet. Senere da deres legemer skiltes fra hinanden, antog kosmos hele den sammensatte form, vi nu kan observere. Luften fik sin stadige bevægelse, og det ildagtige i verden samledes i de højere regioner, fordi deres natur (på grund af lethed) er sådan – og det er grunden til, at Solen og den øvrige stjernebob blev inddraget i den universelle hvirvel. Det mudderagtige og plumrede der var blandet med det fugtige, samledes på ét sted på grund af tyngden, [2] og under stadig sammenpresning og voldsomme forandringer skabte det havet af det våde, og ud fra det faste skabte det Jorden, der var leret og fuldstændig blød. [3] Jorden fik fast form, da Solens ild havde skinnet på den.

6. *Physiologoi og historikoi.*

Livets opståen

Derefter gærede overfladen på grund af varmen; dele af det fugtige svulmede op mange steder, og der opstod blærer med forrådnelse omgivet af tynde hinder. Det samme kan stadig observeres i sumpe og moser, når jorden er afkølet, og luften pludselig bliver varm uden gradvis overgang.

[4] Da det våde var blevet levende ved ophedning på den omtalte måde, fik det om natten næring fra den tåge, der faldt ned fra den omsluttende luft, og om dagen størknede det på grund af heden. Til sidst, da forrådnelsesblærerne med fostrene var vokset til deres fulde størrelse, og hinderne var gennemvarmet og revnede, fremstod der alle mulige slags dyr. [5] De dyr der havde været i kontakt med det varmeste, fik vinger og søgte op i de højere regioner; de som havde beholdt deres blandingsforhold af jord, henregnes til krybdyrene og de andre jordboende dyr; men de som havde fået mest af det våde element, samledes på det sted, der passede til dem, og de kaldes vanddyr.

Den kønnede formering

[6] Jorden fik fastere og fastere form ved Solens ild og vindene, og til sidst var den ikke længere i stand til at frembringe de større dyr selv, men alle levende væsner fødtes efter parring.

[7] Tilsyneladende er Euripides i fuld overensstemmelse med denne fremstilling, han var jo også elev af naturfilosoffen Anaxagoras. I *Melanippe* skriver han nemlig:

[... og historien er ikke min, men stammer fra min mor,]
at himmel og jord var én form,
men da de splittedes ad, fødte de alting og lod det komme frem i lyset:

træer, fugle, vilde dyr og de, som havet nærer,
og de dødeliges slægt.⁷

Menneskets urtilstand

[8.1] Dette er hvad vi har overleveret om den første skabelse af verdensaltet; men man siger, at de første mennesker der fødtes, levede et uordnet og dyrisk liv, hvor de gik ud på må og få for at finde føde og hjembragte de mest anvendelige urter og frugter fra træerne, som groede vildt. [2] De blev angrebet af vilde dyr og lærte herved fordelene ved at hjælpe hinanden. Af frygt samlede de sig i grupper og lærte lidt efter lidt hinandens egenskaber at kende.

Sproget opstår

[3] Deres lyde var uden mening og uforståelige, men lidt efter lidt gjorde de deres tale artikuleret, og ved at fastsætte tegn for hver enkelt ting, skabte de et sprog, som de selv forstod. [4] Da der skete sådanne grupperinger overalt på den beboede jord, har ikke alle det samme sprog, fordi sprogene er ganske tilfældigt sammensat. Derfor findes der alle mulige slags sprog, og disse første grupper blev stamfædre til alle folkeslag.

Det hårde, primitive liv

[5] De første mennesker levede et hårdt liv, fordi de ikke havde opdaget det, der gør livet lettere: De havde ikke tøj, de kendte ikke til boliger eller ild og de forstod sig ikke på selv at dyrke deres mad. [6] Da de ikke kunne gemme den føde, de fandt, lagde de ikke noget til side til hårde tider. Derfor døde mange af dem også af kulde og mangel på mad i vinterens løb.

7. Euripides fr. 484 Nauck. Første linie er ikke citeret hos Diodor, se Diggles udgave i *Tragicorum Graecorum Fragmenta Selecta*. Oxford 1998 side 122.

Mennesket tvinges til at udnytte sine evner til at skabe et civiliseret samfund

[7] Efter forsøg lærte de omsider at tage tilflugt i huler om vinteren og gemme nogle af de afgrøder, der kan lagres.

[8] Da de havde lært ilden og de andre hjælpemidler at kende, lærte de efterhånden også håndværk og andet, som kan være til gavn for et liv i fællesskab.

[9] I det hele taget blev Nødvendigheden menneskets læremester i alt, og den gav en passende undervisning i alle spørgsmål til et væsen, der havde gode anlæg og redskaber til alle formål: hænder, tale og god forstand.⁸ [10] Med hensyn til menneskets første tilblivelse og allerældste livsform må vi stille os tilfreds med, hvad der her er sagt for at kunne fastholde proportionen i fremstillingen.⁹

Her slutter Diodor sin korte fremstilling og fortsætter som lovet i dispositionen med at tale om de første religiøse forestillinger. Det er dog ganske påfaldende, at der ikke optræder nogen guddommelige væsner i urhistorien, og at evolutionen sker tilfældigt eller på grund af Nødvendigheden. Teksten er således ikke særlig godt integreret i den overordnede fremstilling, og det er derfor meget rimeligt at forestille sig, at den er hentet fra en helt anden kilde end den, Diodor følger i sin overordnede plan – eller at Diodor også her sammenblander flere inkongruente størrelser.

Det var en udbredt opfattelse i hele antikken, at Nilen under sine oversvømmelser fortsatte med at lade dyr opstå spontant (selv peripatetikerne måtte acceptere de tilsyneladende uigendrivelige beviser¹⁰), og Diodor – eller hans kilde – regner derfor Ægypten for det sted, hvor livet opstod og for så vidt stadig gør det. Derfor bliver de følgende afsnit om

8. Diodor betgner her mennesket som et *zoon*, dvs. et levende væsen eller et dyr. Det er altså først med udnyttelsen af potentialerne hånd, sprog og forstand, at dette væsen bliver et rigtigt menneske.

9. Diodor fra Sicilien: *Verdenshistorie* 1. bog kapitel 6-8. Teksten er oversat efter Francois Chamoux, Pierre Bertac et Yvonne Vernière: *Diodore de Sicile. Bibliothèque historique. Livre I.* (Budé) Paris 1993.

10. Fx Theophrast *Undersøgelser af planter* 2.1.1 og 2.3-4.

religion viet den ægyptiske mytologi og dyrkelse af guder i dyreskikkelse, som ikke skal optage os her. Noget senere, i kapitel 90, vender han kort tilbage til urmyten og skriver:

Årsagen til den ægyptiske dyrkelse af guder i dyreskikkelse

[I.90.1] Der er også folk, der anfører denne grund til dyrkelsen af dyr. For da menneskene i begyndelsen trådte ud af det dyriske liv, åd og bekæmpede de først hinanden, idet den stærkeste hele tiden holdt den svagere i skak. Derefter samlede de, der ikke havde så megen råstyrke, sig, og belært af den nytte de fik ud af det, skabte de sig et kendemærke ud af de dyr, som senere blev hellige. Når de i deres angst altid søgte sammen om dette kendemærke, opstod der en fast gruppering, som de angribende ikke bare kunne lade hånt om. Da andre gjorde det samme, blev befolkningerne samlet i grupperinger, og det dyr, der var årsagen til deres individuelle sikkerhed, fik nu æresbevisninger, der var en gud værdige, fordi dyret havde givet dem de allerstørste velgerninger.

I dette afsnit beskrives religionen af den unavngivne kilde altså som en social konstruktion på linje med fx Kritias-fragmentet.

Moschion-fragmentet

Den senantikke citatsamler Stobaios har i sin store antologi af løsrevne stumper fra den antikke litteratur kompileret et kapitel *Om tidens væsen og dele og hvad den er årsag til* (1. bog kap. 8). Heri findes et citat på 33 jambiske trimetre, som han tilskriver Moschion. Det er en meget blandet citatsamling, denne Moschion optræder i: den vise Kleobulos fra Rhodos og hans gåder, Sophokles, Euripides, Bion og De syv Vise, så der er ingen hjælp at hente i konteksten. Metrum tyder dog på det dramatiske talevers, og sproget er tydeligvis attisk med typiske træk fra konventionerne i den klassiske periodes attiske tragedie. Samtidig viser hele tre *hapax legomena* (ord som kun findes dette ene sted i hele den bevarede græske litteratur), at forfatteren deler den hellenistiske poesis forkærlighed for sære og sjældne ord. Hvis forfatteren Moschion er den attiske tragiker fra 4. eller snarere 3. årh.

f.Kr., som man plejer at identificere citatet med, har vi altså en nogenlunde præcis datering af det. Moschion er stort set kun bevaret som citater hos Stobaios.¹¹

Disposition

[1] Først vil jeg gå i gang med at forklare menneskelivets begyndelse og indretning.

Menneskets urtilstand

Der var nemlig engang en tid, hvor menneskene havde en levevis, som svarede helt til de vilde dyrs.

[5] De boede i huler i bjergene og i slugter, hvor Solen ikke nåede ned, for der fandtes hverken noget hus med tag eller nogen by værnet af stentårne.

[10] Den sorte muld, som nærer kornet, blev ikke skåret op af ploven, og det arbejdsomme jern tog sig endnu ikke af den dionysiske vins blomstrende rækker; men Jorden var gold, tavs (?) og uden vækster.¹²

[15] Kødmat fik de ved at dræbe hinanden. Loven var undertrykt, og Volden tronede ved siden af Zeus. Den svagere var den stærkeres bytte.

-
11. Se Bruno Snell: *Tragicorum Graecorum Fragmenta* I. Göttingen 1971, nr. 97 Moschion (s. 263-268). Heraf fremgår, at hans tragedier bl.a. hed *Themistokles*, *Telephos* og *Mændene fra Pherai*. Vores fragment (fr. 6 = fr. 813 Nauck) er desværre uden værkangivelse. Fragmentets vers 14-17 findes iflg. Snell desuden i en heksameterversion i *Orph. fr.* 292 K, som jeg ikke har arbejdet med. Teksten er behandlet mange gange og med meget forskellige resultater. Den nyeste oversigt findes i Agnieszka Kotlinska-Toma: *Hellenistic Tragedy: Texts, Translations and a Critical Survey*. London/New York 2015, side 126-139. Jeg har kun set denne bog i et preview. En statue i Museo archeologico nazionale i Napoli (inv. 1238) har navnet *Μοσχίων* på soklen og har muligvis forestillet tragikeren, se Kotlinska-Toma fig. 5. Moschion er også afbildet som skelet på en sølvkop, fundet i Bosco Reale uden for Pompeji, i samtale med Menander, Sophokles, Euripides og andre notabiliteter, se Kotlinska-Toma fig. 4.
12. Teksten er i stykker, men jorden beskrives med tre negative egenskaber.

Civilisationen

Da nu Tiden, som føder og nærer alt, igen ændrede menneskelivet (enten det nu var ved [20] Prometheus' omsorg eller ved Nødvendigheden, eller Tiden med stor anstrengelse stillede selve Naturen til rådighed som lærer) så blev den hellige Demeters afgrøde fundet, beregnet på civiliseret kost, så blev Bacchios' [25] søde kildevæld fundet, og jorden der før havde været u-sået, blev nu pløjet med okser i spand. Byer blev befæstet og fik anselige huse, og de ændrede det primitive liv i retning af en civiliseret levevis. [30] Herefter bestemte Loven, at de døde skulle skjules i grave, og at de ubegravede døde skulle have deres portion støv og ikke lade øjnene få et minde om den tidligere vanhellige festmiddag.

Man bemærker her, at Nødvendigheden, Naturen, Loven og Tiden, *Chronos*, opfattes som aktører i civilisationsprocessen. Før da herskede Volden side om side med Zeus, som altså også har en plads i dette lidt fremmedartede og abstrakte pantheon. Dette har fået nogle til at tolke teksten som orfisk inspireret, men det er et åbent spørgsmål, om dette noget luftige begreb bidrager til forståelsen af teksten.

Appendix

Oversigt over andre fremstillinger af menneskets urhistorie i tilgængelige danske oversættelser:

Hesiod: *Værker og dage* 42-201

Homer: *Odysseen* 9.105-115; 177-541 (kykloperne)

Aischylos: *Prometheus* 442-506

Sophokles: *Antigone* 332-375

Euripides: *De bønfaldende kvinder* 195-218

Herodot: Arkadernes urhistorie (1.66) er analyseret i min artikel 'Agernspisende mænd i Arkadien findes i mængde', side 127-137 i: *Hvad tales her om? 46 artikler om græsk-romersk kultur*. Festskrift til Johnny Christensen. København 1996

Platon: *Protagoras* 320d-322d (Protagoras' myte), *Symposion* 189d-193b (Aristophanes' tale), *Staten* 369b-373d (Sokrates grundlægger en by), *Kratylos* (teorier om sprogets opståen)

Kritias: *Sisyphos* er oversat af mig i *Aigis* 2,2 (2002) og gengivet i *Antik mytologi* (2004, side 56f). Se også David Blochs udførlige artikel om teksten i *Aigis* Suppl. II. Festskrift Adam Bülow Jacobsen 2013.

Aristoteles: *Om dyrenes dele* IV.10 (en teleologisk gennemgang af menneskets forhold til andre dyr og en kritik af Anaxagoras' teori om hånden som årsag til menneskets primat)

Lucret: 5.925-1204

Ovid: *Metamorfoser* 1.5-150

[Seneca]: *Octavia* 385-435